

نقش یونسکو در حفظ میراث مستند جهانی

دکتر نرگس نشاط*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۸/۱۰
تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۲/۱۵

چکیده

توسعه اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی در سال‌های اخیر، با شتابی فوق‌العاده، روند «صنعتی» سراسر جهان را به سوی «جامعه اطلاعاتی» کشانده است. عمیق و غیرخطی بودن این روند، در مقایسه با انقلاب صنعتی قبل، دغدغه‌های فرهنگی، اقتصادی، و اجتماعی بسیار فزون‌تری برای بشریت پدید آورده است. در این عرصه، آرشیوها - که صرفاً حاوی منابع دیداری و شنیداری یا اسناد تاریخی هستند - به عنوان مخازنی کم‌اهمیت به شمار نمی‌آیند، بلکه در کانون اطلاع‌رسانی قرار دارند و محتوای فرهنگی را تأمین می‌کنند تا افراد، بتوانند از حقوقشان دفاع کنند؛ آموزش را بیش از پیش رواج دهند، و فرهنگی زنده و پویا داشته باشند. در هر کشوری، گنجینه اسناد، بخش مهمی از میراث و منابع اطلاعاتی آن کشور شمرده می‌شود و منابع آن، به دلیل منحصر به فرد بودن و دربرداشتن اسناد مهم و فاقد جایگزین، بخشی از سرمایه ملی محسوب می‌گردد. بدیهی است که این میراث، در حفظ هویت‌های فرهنگی، برقراری ارتباط میان گذشته و حال، و ترسیم آینده، از اهمیت حیاتی برخوردار است و همین امر، موجب می‌شود تا مسئولیتی مهم بر عهده دستداران، حافظان و صاحبان این حافظه ملی باشد. مقاله حاضر، بر آن است تا به بررسی نقش یونسکو در حفظ میراث مستند پردازد و برنامه‌هایی را که تاکنون این سازمان به انجام رسانیده است، مورد مذاقه قرار دهد.

کلید واژه‌ها:

میراث مستند / میراث فرهنگی / حفظ و نگهداری / یونسکو

مقدمه

توسعه اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی در سال‌های اخیر با شتابی فوق‌العاده، روند «صنعتی» سراسر جهان را به سوی «جامعه اطلاعاتی» کشانده است. عمیق و غیرخطی بودن این روند، در مقایسه با انقلاب صنعتی قبل، دغدغه‌های فرهنگی، اقتصادی، و اجتماعی به مراتب بیش‌تری برای نوع بشر پدید آورده است.

در مرکز چالشی که جامعه اطلاعاتی تحمیل می‌کند، آرشیوها، عملیات ذخیره‌سازی و حفظ و نگهداری اطلاعات رقمی را - که جانشین مدارک کاغذی شده است - برعهده دارند و با تأمین اطلاعات، در صورت نیاز از قبیل مصارف دولتی، پژوهشی، توسعه عمومی و حتا رفع نیازهای فلسفی، هر روز بیش از پیش مورد بهره‌برداری قرار خواهند گرفت.

جامعه اطلاعاتی برای آرشیوها و آرشیوداران، هم چالشی جدی و هم فرصتی استثنائی محسوب می‌شود. چالش، بدین معناست که اکنون این سازمان باید نقشی تازه و بی‌چون و چرا در حیطة جهانی ایفا کند، و این نقش، چیزی جز جلب توجه و علاقه دیگر تشکیلاتها و سازمان‌ها نیست. فرصت استثنائی، یعنی روش‌ها و ارزش‌های جامعه اطلاعاتی، اهمیت و نقش «تبادل آزادانه دانش و ارزش‌های فرهنگی» را برای آرشیوها تعیین می‌کند.

آرشیوها، بی‌یقین نقش بسیار مهمی در زمینه اشاعه دانش و تجربیات ایفا می‌کنند. در این مقوله، دسترسی به اطلاعات و میراث موجود، نه تنها به توانائی‌های فیزیکی بهره‌گیران و بهای استفاده از آن بستگی دارد، بلکه به تأمین امکانات و تسهیل دسترس‌پذیری و نیز مدیریت صحیح بر دانش موجود نیز وابسته خواهد بود.

آرشیوها در کنار جامعه اطلاعاتی، به عنوان مخازنی کم‌اهمیت - که صرفاً حاوی منابع دیداری و شنیداری یا اسناد تاریخی هستند - به شمار نمی‌آیند، بلکه در کانون اطلاع‌رسانی قرار دارند و محتوای فرهنگی را تأمین می‌کنند تا افراد بتوانند از حقوقشان دفاع کنند، آموزش را

بیش از پیش رواج دهند و فرهنگ زنده و پویائی داشته باشند.

در کشور ما نیز گنجینه اسناد، بخش مهمی از میراث و منابع اطلاعاتی کشور به شمار می‌آید و منابع آن، به دلیل منحصر به فرد بودن و در برداشتن اسناد مهم و فاقد جایگزین، بخشی از سرمایه ملی محسوب می‌گردد. بدیهی است که این میراث در حفظ هویت‌های فرهنگی، برقراری ارتباط میان گذشته و حال، و ترسیم آینده، از اهمیت حیاتی برخوردار است و همین امر، موجب می‌شود تا مسئولیتی مهم برعهده دستداران، حافظان و صاحبان این حافظه ملی باشد.

برنامه یونسکو برای حفاظت از گنجینه مستند جهانی

جنگ‌ها و شورش‌های اجتماعی، و نیز کمبود شدید منابعی که به کمک آن‌ها بتوان در حفظ و اشاعه میراث فرهنگی ملت‌ها کوشید، از گذشته‌ها وجود داشته است. مجموعه‌های قابل ملاحظه‌ای در جهان دستخوش سرنوشت‌های شوم گوناگون گردیده‌اند. تاراج و پراکندگی، تجارت غیرقانونی، امحای اسناد، نگهداری در اماکن نامناسب، تنگناهای اقتصادی، و موارد بسیار دیگر، در خطرآفرینی برای میراث مستند سهیم بوده‌اند. بخش عمده‌ای از این میراث از بنیاد نابود شده، و بخشی دیگر - که نابود تصور می‌شد - اخیراً کشف گردیده است. آمار دقیقی از اسناد و کتابخانه‌ها و آرشیوهائی که به علل طبیعی یا غیرطبیعی نابود شده‌اند، در دست نیست، و احتمالاً کتابخانه‌ها و آرشیوهای ارزشمندی نیز وجود دارد که در حال حاضر در معرض خطر نابودی هستند. (Cook, 1997-98, pp 328-337)

یونسکو به سبب مسئولیت خطیر خود در حفظ این قبیل مجموعه‌ها، برنامه خاص را برای حفاظت از گنجینه مستند جهانی ضروری دانست. به همین منظور، مدیرکل یونسکو، در سال ۱۹۹۲ برنامه بین‌المللی جدیدی را با عنوان «حافظه یا یادمان جهانی»^۱ به مورد اجرا گذاشت.

سیزدهم میلادی، تاریخچه رادزیویل،^۳ که ریشه‌های قومی ملل اروپا را بررسی کرده است؛ (Memory of the world, 2000, p 7)

۴. تهیه صفحه فشرده از قسمت‌های بسیار مهم و کلیدی قرآن کریم که در سقف مسجد بزرگ صنعا در یمن کشف شده است؛ (Fakhfakh, 1997, p 142; Memory of the world, 2000, p 8)

۵. اجرای طرح مشترک تهیه ریزنگار روزنامه‌های هفت کشور امریکای لاتین؛

۶. گردآوری دستنویس‌های کاندیلی،^۴ و حفظ، فهرست‌نگاری، و تولید صفحه فشرده نخستین اطلاعات نجومی از مشاهدات کاندیلی؛ (Memory of the world, 2000, p 9)

۷. تهیه یادواره روسیه و حفظ و بهبود شیوه دستیابی به نسخه‌های خطی اسلاو در سده‌های ۱۵ و ۱۶ که با تلاش کتابخانه دولتی روسیه در مسکو گردآوری شده است. (Cook, 1997, pp 336-337; Memory of the world, 2000, p 9)

شماری از این طرح‌ها، در نخستین اجلاس کارگروه مشاوره بین‌المللی (سپتامبر ۱۹۹۳) در پوئوسک^۵ لهستان (۶) ارائه شد. در این اجلاس، کارگروه مشاوره بین‌المللی حافظه جهانی، طرح اجرائی را برای سال ۱۹۹۴ تهیه کرد که به عواملی از قبیل:

۱. نقش هماهنگ‌کننده یونسکو و وظیفه تسریع سازمان‌های بین‌المللی و بنیادهای خصوصی و عمومی نسبت به برنامه حافظه جهانی و تقویت گسترش همکاری به منظور اجرای طرح‌ها؛

۲. تأسیس دو کارگروه فرعی، به ترتیب برای ارزیابی دوره‌ای فنون مربوط به برنامه و مطالعه بازاریابی محصولات برنامه در سراسر جهان اشاره داشته است. (حافظه جهانی، ۱۹۹۷، صص ۵-۶)

یونسکو طی قراردادی با ایفلا، از این فدراسیون خواسته است که رهنمودهایی کلی برای اداره برنامه حافظه جهانی

(حافظه جهانی، ۱۳۷۷، ص الف؛ Memory of the world, 1994, p 2)

این برنامه، رهیافتی نوین برای ایجاد تسهیل در حفظ میراث بشری با استفاده از فناوری‌های مناسب در سطح جهان ارائه کرده است. در برخی موارد، چگونگی حفاظت و نگهداری ممکن است موادی را که اهمیت ویژه‌ای برای جوامع خاص دارد، دسترس‌پذیر سازد. تلاش‌هایی جهت مشاوره با صاحب‌نظران جوامع ذینفع به عمل می‌آید تا خواسته‌ها و حساسیت‌های فرهنگی آنان نیز در تعیین شرایط دسترسی مدنظر قرار گیرد.

اهداف برنامه حافظه جهانی، عبارت‌اند از:

۱. تأمین شرایط نگهداری مطلوب میراث مستند^۲ که اهمیت ملی، منطقه‌ای، و جهانی دارد؛
 ۲. ایجاد امکان دسترسی به این میراث؛
 ۳. ایجاد امکان توزیع گسترده محصولات
- که بر این میراث متکی است.

(Memory of the world, 2000, pp 2-3)

تاریخچه حفظ میراث مستند در یونسکو

در سال ۱۹۹۳ کارگروهی مشورتی، به منظور طراحی خطوط کلی طرح مقدماتی تأسیس گردید و طی سال‌های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۵ اجرای هفت طرح محوری آغاز شد (حافظه جهانی، ۱۳۷۷، ص ۴) که در آن‌ها فناوری جدید برای تکثیر متن، تصویر و صوت بر روی رسانه‌های دیگر به کار رفت. اجرای این طرح‌ها، امکان دسترسی به میراث مستند را در مقیاسی گسترده افزایش داد و بدین ترتیب، در حفظ و نگهداری آن سهمیم گردید؛ که نمونه‌هایی از آن را می‌توان چنین برشمرد:

۱. نمایش صفحه فشرده از منابع کتابخانه ملی پراگ که کتابخانه و شرکت آلبرتینا، مشترکاً آن را تهیه کردند؛ (Memory of the world, 2000, p 6)

۲. تهیه صفحه فشرده چندرسانه‌ای نسخه‌های خطی بلغاری؛

۳. تهیه صفحه فشرده از نسخه‌ای خطی متعلق به قرن

تدوین کند. پیش‌نویس این قرارداد، با مشارکت نزدیک شورای جهانی آرشیوها^۶ تهیه شده است. در این زمینه، فدراسیون بین‌المللی آرشیوهای تلویزیونی^۷، فدراسیون بین‌المللی آرشیوهای فیلم^۸، انجمن بین‌المللی کتابداران موسیقی^۹ و انجمن بین‌المللی آرشیوهای صوتی^{۱۰} نیز کمک‌های مؤثری ارائه کرده‌اند. (Memory of the world, 1994, p 10)

دومین اجلاس کارگروه مشاوره بین‌المللی، در مه ۱۹۹۵ در پاریس برگزار شد^{۱۱} و پیش‌نویس این رهنمودها را مورد بحث قرار داد. در این اجلاس، نمایندگانی از همه سازمان‌های غیردولتی مربوط و تعدادی از سازمان‌های تأمین بودجه نیز، به‌عنوان ناظر حضور داشتند و پیش‌نویس رهنمودها، با تغییرات اندکی به تصویب رسید. این سند، با عنوان «رهنمودهای حفظ و نگهداری میراث مستند» منتشر گردید. (Memory of the world, 2000, pp 4-5)

علاوه بر این، یونسکو با ایفلا و شورای جهانی آرشیوها، قراردادی منعقد ساخته است تا هریک درخصوص مجموعه‌های کتابخانه‌ای و آرشیوی، سیاهه‌ای از مجموعه کتابخانه‌ها و مراکز آرشیو که در سده بیستم آسیب‌های جبران‌ناپذیر دیده‌اند و نیز سیاهه‌ای از فعالیت‌های جاری، با هدف حفظ میراث مستند، تهیه کنند.

علاوه بر بررسی رهنمودهای کلی و فهرست‌ها، نشست‌های متعددی نیز در نقاط مختلف جهان از جمله در تاشکند (۱۹۹۲)، برای بحث درخصوص برنامه برگزار شده است. در این جلسه، تقاضای ۲۲ کشور برای ثبت میراث مستندشان در فهرست «حافظه جهانی» مورد تأیید قرار گرفت و لوح حاوی آرم برنامه، به پنج طرح پژوهشی اعطا گردید. همچنین، اجلاس نمایندگان کشورهای اروپای مرکزی و شرقی که پیرامون نشست کارگروه مشاوره بین‌المللی در سپتامبر ۱۹۹۳ در پولاتوسک برگزار گردید، و نشست کوالالامپور در دسامبر ۱۹۹۴ که امکان ایجاد حافظه منطقه‌ای را برای جنوب و جنوب شرقی آسیا و اقیانوسیه مورد بررسی قرار داد، از جمله اجلاس‌های حافظه جهانی است.

مصادق‌هائی از میراث و حافظه ملی

میراث مستند، شامل مواد مختلف و اماکنی است که این میراث در آن‌ها یافت می‌شود. به‌طور مثال، هر سند، مجموعه، پایگاه اطلاعاتی، یا آرشیو را، می‌توان میراث مستند برشمرد. طبق این برنامه، هر سند دارای دو جزء است:

۱. اطلاعاتی که دربردارد؛

۲. محملی که آن اطلاعات را منتقل می‌کند.

اسناد، ممکن است صورت‌های متفاوتی از اطلاعات را دربرگیرند یا در محمل‌های گوناگونی ذخیره شده باشند؛ به‌طور مثال، مواد نوشتاری از قبیل نسخه خطی، کتاب، روزنامه یا پوستر، ممکن است به وسیله جوهر، مرکب، رنگ، و جز آن بر موادی چون کاغذ، پاپیروس، پارشمن، برگ زیتون، منسوجات، ابریشم، و سنگ تهیه شده یا از نوع تصاویر ثابت و متحرک، اطلاعات الکترونیکی، مواد شنیداری، ویدیوئی، و مانند آن باشد. (حافظه جهانی، ۱۳۷۷، صص ۸-۹)

البته میراث دیداری - شنیداری، پدیده‌ای نسبتاً جدید است؛ با این همه، می‌توان آن را مانند میراث‌های دیگر دارای اهمیت دانست.

در پاره‌ای موارد، حفظ میراث مستند، با تبدیل آن به رسانه‌های دیگر از قبیل رقمی‌سازی، عکسبرداری، تهیه ریزنگار، تکثیر، یا ضبط مجدد، صورت می‌گیرد تا از این طریق اطلاعات گردآوری شده، از عمر بیش‌تری برخوردار گردد. مسئله مهم در این‌گونه موارد، نسخه مادر (اصلی) است. در برخی موارد، ممکن است این کار امکان‌پذیر یا حتا مطلوب نباشد. تصمیم درباره رها کردن نسخه اصلی نباید بسادگی اتخاذ شود. زیرا انتقال به رسانه‌های دیگر، معمولاً سبب از دست رفتن بخشی از اطلاعات می‌گردد. برنامه حافظه جهانی، تمایزی میان میراث مستند عمومی و خصوصی قائل نمی‌شود، بلکه راهکاری را فراهم می‌سازد تا موجودیت مجموعه‌هائی که به‌طور خصوصی گردآوری شده، ضبط و ثبت شود. هر برنامه حافظه جهانی، خود مجری راهبردهای محوری منطبق

مالی صندوق را، کارگروه‌های منطقه‌ای و ملی، دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، کارگروه مشاوره بین‌المللی، یا سایر نهادهای تخصصی هر کشور می‌توانند ارائه کنند. کارگروه مشاوره بین‌المللی، پس از بررسی درخواست‌ها، توصیه‌هایی به مدیرکل یونسکو ارائه می‌دهد. کمک‌های مالی، به‌طور سالانه اهدا می‌گردد و مراحل اداری آن، از طریق دبیرخانه انجام می‌شود. (حافظه جهانی، ۱۳۷۷، صص ۱۵، ۳۱-۳۲)

فهرست‌ها

این‌گونه منابع - که به قصد حفظ و اشاعه اطلاعات مربوط به میراث تدوین می‌شود - از لحاظ پوشش مکانی به دو دسته مهم تقسیم می‌گردند:

الف - فهرست‌های ملی و منطقه‌ای

میراث‌های مستندی که از اهمیت ملی و منطقه‌ای برخوردارند، در این‌گونه فهرست‌ها ظاهر می‌شوند و یکی از ابزارهای اساسی حفظ آن‌ها محسوب می‌شوند. همه میراث‌های مستند دارای ارزش جهانی نیستند، اما هر منطقه و هر ملت، دارای میراث مستندی است که با خاطره آن پیوند دارد و هویت فرهنگی آن تلقی می‌شود. حفظ آن‌ها - که به منزله حفظ هویت‌های ملی و منطقه‌ای است - همان اهمیت حفظ میراث جهانی را دارد.

فهرست‌های ملی، می‌باید دولت‌ها و نهادها را از مجموعه میراث فرهنگی خود - که به شکل مستند در کتابخانه‌ها، آرشیوها، موزه‌ها، مراکز آموزشی، فرهنگی، و نزد اشخاص حقیقی یا حقوقی جامعه نگهداری می‌شوند - آگاه سازند و نیاز به اتخاذ سیاستی منسجم و هماهنگ را - که ضامن حفظ میراث مستند است - گوشزد کنند. برخی کشورها - که دارای تنوع فرهنگی در ساختار ملی خود هستند - می‌توانند به‌جای فهرست ملی، ایجاد فهرست‌های منطقه‌ای را برگزینند. فهرست‌های منطقه‌ای، امکان بروز را برای اقلیت‌های فرهنگی یا خرده‌فرهنگ‌های درون هر ملت پدید می‌آورد.

بر نیازهای محلی است و در مجموع، بخش اعظمی از زیرساخت برنامه کلان‌تر را فراهم می‌سازد.

تشکیلات برنامه حافظه جهانی

برنامه حافظه جهانی، دارای ساختار مدیریتی سه‌سطحی است:

۱. کارگروه مشاوره بین‌المللی که مسئولیت نظارت برنامه را در قالب کلی آن و ارائه توصیه‌هایی به مدیرکل یونسکو درباره هر یک از جوانب برنامه برعهده دارد. این کارگروه، خود کارگروه‌هایی فرعی را نیز راه‌اندازی می‌کند که ماهیت و فعالیت آن‌ها، ضمن مشورت با دبیرخانه، در کارگروه مشاوره بین‌المللی تعریف می‌شود؛
۲. دبیرخانه که مسئولیت بخش برنامه اطلاع‌رسانی عمومی^{۱۲} یونسکو را عهده‌دار است؛
۳. کارگروه‌های منطقه‌ای و ملی که بخش مهمی از برنامه و ایجاد هماهنگی و همکاری میان سطوح ملی، منطقه‌ای، و بین‌المللی دولت‌ها و بخش خصوصی را برعهده دارد. نظارت دقیق بر طرح‌های ملی و منطقه‌ای و فعالیت‌هایی که در چارچوب برنامه انجام می‌گیرد نیز، برعهده کارگروه‌های ملی و منطقه‌ای است. (حافظه جهانی، ۱۳۷۷، صص ۱۳-۱۵)

اعتبارات و هزینه‌ها

صندوق بین‌المللی حافظه جهانی، موظف است برای کارگروه مشاوره بین‌المللی امکان تحقیق، مدیریت، و توزیع اعتبارات را فراهم سازد تا این کارگروه در نیل به اهداف برنامه، مشارکت جوید. این صندوق مستقل است، ولی از مقررات مالی یونسکو پیروی می‌کند. هر شخص یا سازمانی، مجاز است به صندوق کمک کند، لیکن یونسکو در پذیرفتن یا نپذیرفتن آن مختار است.

اعتبار طرح‌های حافظه جهانی، ممکن است از طریق منابعی بجز یونسکو تأمین شود یا آن را صندوق حافظه جهانی هدیه کند. پیشنهاد برای بهره‌مندی میراث از منابع

ب- فهرست جهانی

این فهرست، دربرگیرنده میراث مستندی است که ملاک‌های برخورداری از اهمیت جهانی را داراست. این فهرست، ممکن است شامل میراث مستندی باشد که از نظر جغرافیائی پراکنده بوده و بر ملت یا منطقه خاصی متکی نباشد. گسترش فناوری، راهکارهایی را برای بازسازی میراث مستند ملی فراهم ساخته است. بسیاری از کشورها، امروزه قوانینی در مورد میراث مستند منقول دارند که خواستار اعاده آن دسته از مواد فرهنگی است که به‌طور غیرقانونی از کشور خارج شده‌اند. هر قدر اطلاعات بیش‌تری درباره مجموعه‌ها گردآوری شود، مشخص کردن میراث مستند مفقودشده ساده‌تر خواهد بود. (حافظه جهانی، ۱۳۷۷، صص ۱۹-۲۱)

هر فهرست اعم از جهانی، ملی یا منطقه‌ای برای ارزیابی و تعیین اهمیت فرهنگی، باید مبتنی بر معیارهایی کاملاً تعریف شده باشد. نفوذ و تأثیر بر تاریخ جهان و مرزهای فرهنگ ملی؛ میزان انعکاس تاریخ جهان در کوتاه‌مدت یا بلندمدت؛ سرگذشتنامه‌های فردی و گروهی که سهم برجسته‌ای در تاریخ و فرهنگ جهان ایفا کرده‌اند، و یا سهم عمده‌ای در طرح موضوع مهمی از تاریخ یا فرهنگ جهانی داشته‌اند؛ و ویژگی‌های زیباشناختی یا سبک‌شناختی و ارزش‌های معنوی، فرهنگی، و اجتماعی؛ هریک به‌تنهایی یا همراه با ملاک‌های دیگر، می‌تواند معیاری برای گزینش فهرست‌ها محسوب شود.

البته میراث مستند، به صرف داشتن قدمت، ارزشمند شمرده نمی‌شود؛ مفهوم قدمت امری نسبی است. برخی کشورها، اسناد با قدمت صدساله را جدید می‌شمارند. برای ملل جوان‌تر، میراث مستندی با همین قدمت ممکن است قدیمی تلقی شود. اما در هریک از این حالت‌ها، میراث ممکن است از اهمیتی جهانی برخوردار باشد. آنچه بر اهمیت و اعتبار این میراث می‌افزاید، جامعیت، کمال، و منحصر به فرد بودن آن است.

نقش یونسکو در ایران

کمیسیون ملی یونسکو در جمهوری اسلامی ایران، به عنوان نهاد رابط میان سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد و سازمان‌های داخلی، با تشکیل کارگروه ملی حافظه جهانی، تلاش دارد تا ضمن بیان اهمیت موضوع برنامه حافظه جهانی با همکاری دستگاه‌های ذیربط، برنامه‌هایی برای حفظ میراث مستند کشور، تنظیم و تدوین گردد.

با توجه به اهمیت پیشینه فرهنگی و تمدنی جمهوری اسلامی ایران و تأثیر جهانی آن، همچنین ضرورت تدارک شرایط لازم برای صیانت از آثار مهم علمی، فرهنگی و تاریخی کشور و ثبت ملی و جهانی آن‌ها، کارگروه ملی حافظه جهانی در ایران تشکیل شد. این تشکیلات، یکی از کارگروه‌های کمیسیون ملی یونسکو در ایران است که دبیرخانه آن در سال ۱۳۶۴ در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران شروع به کار کرد. براساس دستورالعمل اجرائی، در حال حاضر این کارگروه پانزده عضو دارد که هشت نفر از اعضای آن حقوقی و نمایندگان سازمان‌های ذیربط هستند و هفت نفر دیگر، اعضای حقیقی می‌باشند که از میان صاحب‌نظران و متخصصان میراث مستند انتخاب شده‌اند. ریاست کارگروه نیز با رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران است. (میراث ایرانی حافظه جهانی، ۱۳۸۸، ص ۲)

کارگروه ملی حافظه جهانی، به منظور استفاده از نظرات کارشناسان، در سال ۱۳۸۴ ش. گروهی تشکیل داد تا آثار پیشنهادی برای ثبت در حافظه جهانی یونسکو و حافظه جهانی ایران، قبل از طرح در کارگروه ملی، در این گروه بررسی و ارزیابی شود و اعضای گروه، نظر کارشناسی و مشورتی خود را برای تصمیم‌گیری نهائی در اختیار کارگروه ملی حافظه جهانی قرار دهند.

این کارگروه نیز در سال ۱۳۸۴، با معرفی دو اثر **شاهنامه بایسنقری** از کاخ موزه گلستان و «وقفنامه ربع رشیدی» از کتابخانه مرکزی تبریز، نخستین بار در ششمین دوره برنامه حافظه جهانی شرکت کرد و این دو

از طریق منابع عمومی ایجاد می‌شود. این مسائل، همواره برای یونسکو چالشی جدی، و فرصتی استثنائی محسوب می‌شود.

چالش، بدین معنا که اکنون این سازمان باید نقشی تازه و بی‌چون و چرا در حیطة جهانی ایفا کند و این نقش، چیزی نیست بجز جلب توجه و علاقه دیگر تشکیلاتها و سازمانها در کشورهای مختلف. فرصت استثنائی هم، بدین معنی که روشها و ارزشهای جامعه اطلاعاتی، اهمیت و نقش «تبادل آزادانه عقاید و دانش» را برای یونسکو تعیین می‌کند. راهبرد یونسکو، بر پایه دو نظریه استوار است:

الف- اختیار معنوی و عقلانی؛ یعنی یونسکو به جنبه‌های محتوایی جامعه اطلاعاتی از جمله، دستیابی به اطلاعات توجه خاصی دارد؛

ب- به عنوان زیرساخت جامعه اطلاعاتی، یونسکو به جای آن که به تسهیلات داده‌ورزی (انفورماتیک) مرتبط شود با زیرساختها، سیاستگذاریها و کاربرد آنها ارتباط دارد.

اهم جنبه‌های «محتوایی» این راهبرد مبتنی است بر:

۱. مسائل اخلاقی اطلاعات مانند دستیابی، خصوصی بودن، محرمانگی، و امنیت اطلاعاتی که ممکن است هر لحظه بنا به دلایل طبیعی یا غیرطبیعی در معرض نابودی قرار گیرد؛

۲. توزیع امکانات دستیابی به محتویات متنوع و ارزشمند جوامع از طریق توسعه «قلمرو عمومی» توانمند حاوی اطلاعات دسترس‌پذیر که به صورت پیوسته یا ناپیوسته در اختیار همگان قرار گیرد؛

۳. ترویج کثرت‌گرایی (پلورالیسم) فرهنگی و زبان‌شناختی در جامعه اطلاعاتی، از طریق دستیابی واقعی به «حافظه جهانی».

به سبب آنچه مورد اشاره قرار گرفت، یونسکو برنامه خاصی برای حفاظت از گنجینه مستند جهانی ضروری دانست و برنامه‌ای بین‌المللی با عنوان «حافظه یا یادمان

اثر، در مرداد ماه ۱۳۸۶ / اوت ۲۰۰۷م. در فهرست حافظه جهانی به ثبت رسید.

همچنین در مرداد ۱۳۸۸ / ژوئیه ۲۰۰۹م، مجموعه اسناد «تشکیلات اداری آستان قدس رضوی در دوره صفویه» از سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، در فهرست حافظه جهانی یونسکو به ثبت رسید. (میراث ایرانی حافظه جهانی، ۱۳۸۸، ص ۲)

گفتنی است که آثاری که برای ثبت در حافظه جهانی یونسکو در نظر گرفته می‌شود، از میان آثار ثبت شده در حافظه جهانی ایران انتخاب می‌شوند.

حاصل سخن

توسعه اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی در سال‌های اخیر با شتابی فوق‌العاده، «روند صنعتی» سراسر جهان را به سوی «جامعه اطلاعاتی» پیموده است. عمیق و غیرخطی بودن این روند، در مقایسه با انقلاب صنعتی قبل، دغدغه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی به مراتب بیش‌تری برای بشریت پدید آورده است. بدیهی است که این تغییرات، آرشوها و آرشوداران را - که مسئولیت نگهداری و حفظ اطلاعات متعلق به حیطة عمومی را برعهده دارند - بشدت تحت‌تأثیر قرار می‌دهد.

در مرکز چالشی که جامعه اطلاعاتی تحمیل می‌کند، مسئله خدمات جهانی واقع شده و این‌که چگونه «حق برقراری ارتباط» در دنیائی که روز به روز خدمات بیش‌تر و پیچیده‌تری برای ساکنان خود می‌طلبد، تحقق خواهد یافت. یکی از ابعاد مهم «حق برقراری ارتباط»، حفظ گوناگونی و تنوع فرهنگی در جامعه اطلاعاتی است. در عصر اطلاعات، دارائی عمومی چیست؟

در آغاز راه، آنچه «دارائی عمومی» را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد، «حیطه عمومی» است. در سطح جهانی، بسیار حیاتی و مهم است که «حیطه عمومی جهانی» شناخته و تقویت شود و استحکام یابد. این حیطه، ممکن است فیزیکی باشد مانند طیف رادیویی؛ یا فرهنگی و اطلاعاتی باشد مانند شاهکارهای متعلق به گذشته، یا اطلاعاتی که

جهانی»، به منظور آسان‌سازی حفاظت از میراث بشری، با استفاده از فناوری‌های مناسب، در سطح جهان به مورد اجرا گذاشت.

هدف‌های عمده این برنامه، عبارت است از:

۱. تأمین شرایط نگهداری مطلوب میراث مستند که اهمیت ملی، منطقه‌ای و جهانی دارد؛
 ۲. ایجاد امکان دسترسی به این میراث؛
 ۳. ایجاد امکان توزیع گسترده محصولات که بر این میراث متکی است.
- خوشبختانه ایران، به منزله یکی از کشورهای دارنده گنجینه سرشار فرهنگی، از سال ۱۳۸۴ آثاری به ثبت این برنامه جهانی رسانیده است. امید آن که در آینده نیز، شاهد ثبت بیش‌تر آثار گرانبه کشورمان باشیم.

کتابنامه

۱. حافظه جهانی: رهنمودهای کلی برای حفاظت از میراث مستند (۱۳۷۷). مجید بزرگمهری (مترجم). تهران: کمیسیون ملی یونسکو در ایران.
۲. میراث ایرانی حافظه جهانی. اولین کارگاه بین‌المللی حافظه جهانی. سومین کارگاه و نمایشگاه ملی (۲۶-۲۹ دیماه ۱۳۸۸). سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
3. Cook, Michael. (1997) "Access to Archival Holdings and Unique Library Materials", in World Information Report 1997/98. France-Paris :UNECSCO pub.
4. Fakhfakh, Moncef. (1997) "The Arab States", in World Information Report 1997/98. France-Paris: UNECSCO pub.
5. "Memory of the World" - Expert' Meeting - Asia Pacific Region, Kuala Lumpur, Malaysia, 12-14 Dec. 1994. Final Report. Kuala Lumpur; National Archives

of Malaysia and Malaysian National Commission for UNESCO, 1994

6. "Memory of the World". [from]: <http://www.unesco.org/WebWorld/memory/mepage.htm>. [Access: 17/12/2000]
7. Memory of the World Programme" - First Meeting of the International Advisory Committee, Pultusk, Poland, 12-14 Sep. 1993. Final Report. Paris, UNESCO, 1993.

پی‌نوشت‌ها:

1. Memory of the World Programme.
2. Documentary heritage.
3. Radziwill Chronicle.
4. Kandilli.
5. Pultusk.
6. International Council on Archives (ICA).
7. International Federation of Television Archives (FIAT/IFTA).
8. International Federation of Film Archives (FIAF).
9. International Association of Music Librarians (IAML).
10. International Association of Sound Archives (IASA).
11. Memory of the World Programme" - Second Meeting of the International Advisory Committee, Paris, France, 3-5 May 1995. Final Report. Paris, UNESCO, 1995.
12. Generan Information Programme (PGI).